

TOPLUMSAL BELLEK ve GELENEKSEL EYLEM BAĞLAMINDA BİR SÖZEL TARİH METNİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

TOPLUMSAL BELLEK ve GELENEKSEL EYLEM

BAĞLAMINDA BİR SÖZEL TARİH METNİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Evaluation of An Oral History Text in the Context of Social Memory and Traditional Activity

Yrd. Doç. Dr. Mustafa SEVER*

ÖZET

Bireylerin tarihi süreç içerisinde gözlem ve denemelerinin sonucu elde ettikleri bilgiler, toplumun “ortak bilgisi”ni oluşturur. Bu bilgilerin korunarak, geliştirilerek ve kalıp haline getirilerek kuşaklar arası aktarıl-masıyla toplumun “ortak belleği” meydana gelir. Ortak bellek, toplumsal yapıda “geleneksel eylem” şeklinde belirir. Geleneksel eylem, kişinin içine doğduğu çevrede hazır bulduğu, görerek, taklit ederek deneyerek öğ-rendiği bir eylem türüdür.

Çalışmamızda Kırşehir’in Dalakçı köyünde meydana gelen bir doğal felaket, ortak bellek ve geleneksel eylem bağlamında değerlendirilecektir. Anahtar Kelimeler

Ortak bellek, geleneksel eylem, kocakarı soğukları

ABSTRACT

Knowledge which people reach at the end of their observations and experiences during their lives constitutes “common knowledge” of the society. This knowledge consists of the society’s “common memory” by transmitting from the old generations to the new ones by safeguarding, developing and becoming stereotyped of this knowledge. Common memory appears as “traditional activity” in social structure. Traditional activity is a kind of activity that person faces with it in the community that he belongs to and he learns it through observing, imitating and experiencing it.

In this study, a natural disaster occurred in Kırşehir, Dalakçı village will be evaluated in the context of social memory and traditional activity. Key Words

Common memory, traditional activity, kocakarı soğukları.

* G.Ü. Türk Halkbilimi Bölüm Başkanı, severm@gazi.edu.tr

<http://www.millifolklor.com> 61

Milli Folklor, 2008, Y>1 20, Say> 77

62 <http://www.millifolklor.com>

telif türde yapı/ürün olarak ortaya çıkar. Sözelimi yaşanmış bu olay, çevrede ib-ret alınması için anlatıla gelen hikâye olabilir; derin bir üzüntüye sebep olan bir olay olarak ağıtlaşabilir ve yaşanan-ları kuşaklararası aktararak günümüze kadar gelebilir ya da asıl niteliklerinden uzaklaşarak bir efsane şekline dönüşebilir. “Sözlü ortam kaynağı, hangi biçim içinde ifade ediliyorsa edilsin, zaman içinde geçip geldiği yüzyılların bilgisini, tarihî olgu ve eylemlerini sınırsız sayıda yeniden düzenleyerek gelen veya kay-da geçiren bir sözel belge niteliği taşır.” (Yıldırım 1998: 91) Yaşanmış kişisel bir olaydan yola çıkarak içinde bulunulan kültürel ortama ait nitelikli veriler elde edilebilir. Toplumun yaşayış, düşünüş özellikleri, değerlilik-değersizlik yargı-ları, çevresinde oluşan, gerçekleşen olay ve durumlara karşı geliştirdiği tepkisi, bakış açısı, vd. özellikler kişi hakkındaki bilgi yanında toplumsal bilgi birikimini de içermesi yönüyle önemlidir. Yaşanı-lan bir olayın bir olgu olarak diğer top-lumsal olgularla olan ilişkisinin varlığı gerçeğinden hareketle yaşanan olayın/ durumun oluşumuna etkiyen süreçleri de ortaya çıkarması açısından kişisel hikayelerin önemi yadsınmaz bir ger-çekliktir.

Konu ettiğimiz olayın meydana ge-lişi (1898) üzerinden bir asırdan fazla süre geçmiştir. Bu süre içinde olayın ha-fızalardan silinmemiş olması, her bahar gelişinde ibret alınacak bir olay/durum olarak dile getirilmesi, yani geçmişin ye-niden hatırlanarak yaşanması, ona sözel belge özelliği kazandırmaktadır. Olayı bize aktaran kişi, elbette olayı yaşayan ya da olaya tanık olan bir kişi değildir; ağıt metnini hatırlayabildiği ölçüde ko-ruyabilmiştir; ancak olayın meydana geldiği çevrenin insanı olması, toplumun ortak hafızasının işlevsellik bağlamında

sağlıklı korunduğunun bir göstergesidir. Çünkü, mevsimlerin, belirli günlerin özelliklerinin hatırlanması ve bu özellik-lere göre gereken hazırlıkların yapılma-sı yöre insanının bugünkü yaşayışında geçmişteki kadar olmasa da geçerliliğini korumaktadır.

Çalışmamızda Kırşehir'in Dalakçı köyünden bir ailenin yaşadığı acı bir olay çerçevesinde halk yaşamı için çok önemli olan geleneksel bilgiye uyulmadan yapılan eylemlerin ne gibi sonuçlarının olabileceği, insan için geleneksel eylemin, diğer eylem çeşitlerinden neden daha önemli olduğu, olayın öyküsü (sözel tarih metni) ve olaya ilişkin yakılan ağıt metni üzerinden tartışılmaya çalışılmıştır.

Sözel tarih metni olarak ağıt:

Sözel tarih metninde anlatılan olaylar, durumlar hemen her yörede yaşanmış, tanık olunan ve anlatılan geleneksel olaylar/durumlardır. Birçok kişi tarafından farklı şekillerde hatırlanan ve dile getirilişinde de farklılıklar gösteren bu olay ve durumların metinleri "sözel hafızada muhafaza edilir, anlatılmaz ise, zamanla silinir, kaybolur." (Yıldırım 2004: 146) Sözel bellekte olayların nesir anlatılar şeklinde saklanmasıyla göre şiir, müzik ve ritüel şeklinde saklanması ve kişilere aktarımı daha başarılıdır. Sözüün ezgiyle ve hareketle birleşmesi, bellekte yer edinmesinde büyük imkanlar sağlamaktadır. Diğer yandan olayın toplumu etkileme derecesi de bellekte saklanması üzerinde etkilidir. Yaşanılan olayın bir ağıdın konusunu oluşturması, ağıt metninin dolayısıyla da olayın daha sonraki kuşaklara aktarımında etkili olduğu gibi unutulmasını da önlemiştir. Akılda tutmayı, ezberlemeyi kolaylaştıran kalıp sözleri ve ezgiyi içeriğinde bu-lundurması nedeniyle ağıtlar, bellekte belli bir bilginin saklanması için en iyi

Milli Folklor, 2008, Yıl 20, Sayı 77

<http://www.millifolklor.com> 63

edebî metinlerdir. Doğal, alışılmış olma-yan ölümler, felaketler, vd. olaylar son-rası yakılan ağıtlar, yakılma nedenlerinden dolayı uzun ömürlü, unutulmayan ağıtlar olmaktadır. Elbette ağıt yakanların tarihi bir belge oluşturmak, meydana gelen olay hakkında bilgi vermek gibi bir amaçları yoktur. Duyulan acının şiddeti-ne, ağıt yakıcısının ruhi durumuna göre bir dile getirme söz konusudur. Ancak, bu dile getirmede ağıt yakıcısı, toplumsal bellekte yer etmiş örnek metinlerden de (ağıt metinleri) yararlanır. Ağıt met-ni, meydana getirilişindeki ortam düşü-nülüğünde anonimleşmeye, dolayısıyla da değişmeye, eş ve benzer metinlerinin oluşumuna uygun bir metindir. "Ağıt, olayı bütün ayrıntıları ile anlatmasa da biz ağıtlarda ölüm olayına büyük bir açıklık ve gerçeklikle dokunulduğunu görürüz." (Başgöz 2004: 19) Bu gerçek-likle ağıt, oluştuğu çevrenin toplumsal yapısı ve yaşamı hakkında da bilgiler içerir. Yaşanılan acı olaylar, ölümler ar-dından yakılan ağıtlar, o olayın, ölümün adeta raporudur ve yalnız bir gerçeklik içinde meydana gelen olayın geri planındaki nedenleri açıklar. Bunu yaparken de "yereli" anlatır.

Dalakçı Köyü ve Karacakurtlar/ Karacayurtlular

Karacayurt/Karacakurt aşireti, ta-rihi kaynaklara göre Bozok Türkmen-lerinden bir aşirettir ve önderleri Dul-kadiroğulları Beyliği'nin kurucusu Zeyneddin Karaca Bey'in (? - 1353) adından dolayı Karacalar olarak anılır. Osmanlı Devleti, Dulkadiroğullarının varlığına son verince (1522), Diyarbakır-Maraş arası dağlık bölgede oturan aşiretin dir-liği bozulmuş; aşiret bir kısım Dulka-dir oymaklarıyla İç Anadolu'ya gelerek Seyfe ovasına yerleşmiştir. Karacayurt/ Karacakurt aşireti, daha önce Mucur'a bağlı olan, şimdiyse Hacıbektaş'a bağlı

olan Başköy ve Hasanlar köyünü mey-dana getirmiş; zaman içinde bölgeye sığmayan aşiret, Hacıveli ve Maksutlu olarak iki kola ayrılarak Seyfe gölü ile Kızılırmak'ın kuzeye kıvrıldığı büyük kavsin içine yerleşerek bugün yetmiş yakın sayıdaki köyü meydana getirmişlerdir. Bu yetmiş yakın köylerden biri de Dalakçı köyüdür ve halkı Karacayurt aşireti mensubudurlar; günümüzde Ka-racayurtlular veya Karacakurtlar olarak anılırlar. Tarım ve hayvancılıkla geçi-nen Dalakçı köylüleri, baharla birlikte yaylaya çıkarlar. Yayla hayatı, onların kültürel yapılarının esasını oluşturur. Geçmişten gelen bir yaşam şekli olarak hayvancılığı devam ettirirken değişen ekonomik ilişkiler çerçevesinde toprağı da işlemeye başlayan Dalakçılılar, ya-şamlarını hayvancılık ve çiftçilikle sağ-lamaktadırlar.

Sözel tarih metni: Yapık Hüseyin'in ve ailesinin hikayesi ve ağıt metni

Ağıdı söyleyen: Hatice Şahinoğ- lu (1930 Dalakçı köyü/Mucur doğumlu, ilkokula bir yıl gittikten sonra okuldan alınmış, ev kadını.)

Ağıdı yazıya alan: İbrahim Özde-mir (1939 Dalakçı köyü, Teknik Tarım ve Ziraat okulu mezunu, emekli işçi)

Ağıdın yazıya alındığı tarih:

Nisan 2004

Anlatılan hikaye ve ağıt metni

"Hicri 1314/Miladi 1898 yılı kışı çok uzun ve zorlu geçer. Evinde erzağı, sa-manlığında samanı, otu tükenen insan-lar için kış, adeta bir kabusa dönüşür; baharın gelişi dört gözle beklenir. Nite-kim havalar ısınmaya, karlar erimeye, bahar kendisini hissettirmeye başlar. Arap Şahinoğulları adıyla bilinen sü-laleden Yapık Hüseyin'in karısı, başta kocasına sonra da komşularına havala-rın ısındığını, koyunların kuzulamaya

Milli Folklor, 2008, Yıl 20, Sayı 77

başladığını, artık yaylaya göçme zamanının geldiğini söyler. Gerek Yapık Hüseyin gerekse konu komşu, bu havalara aldanmamak gerektiğini, vaktin daha gelmediğini söylerlerse de kendilerinin yiyecek erzağının yanında hayvanlara verilecek otun, samanın tükenmek üzere oluşu, Yapık Hüseyin'in yaylaya göçmeye karar vermesinde etkili olur. Yapık Hüseyin, anası, karısı, Oğulları Cinder Ali, torunları Ümüþ ve Meral, büyük gelin Nesibe, küçük gelin Ayşe, hayvanlarını da alıp Tandırkuyu diye bilinen yaylaya göçerler. Çayır çimen büyümüş; koyunlar, keçiler kuzulamış; inekler buzağılamış; süt, yoğurt bollaşmıştır. Bu arada gelin Nesibe de bir oğlan doğurur, adını Mehmet, lakabını da Babalık koyarlar. Herkes mutludur. Yapık Hüseyin, "Avrat bu yıl çok neşelisin." diye karısına takılır. Hanım da "Herif, herif

Mart büzüğüne barmakçıgım

Boynuzlandı oğlakçıgım

Tanrı'ya minnetim kalmadı

Çoş keçim çoş" diye manidâr cevaplar verir. Erken gelen yazdan, seyyib büyüyen kızıdan hayır gelmez derler ya, 11 Mart'ta kocakarı soğukları öyle bir bastırır ki tasavvur edilemeyecek kadar kar yağar. Yapık Hüseyin'in yayladaki kömü (barınağı) muhkem olmadığı için yağın ağırlığına dayanamayp çöker. Hüseyin'in anası da bu esnada tandırdan köz/ateş çıkarmaya çalışmaktadır. Tandıra tepe üstü düşer, orada ölür. Barınakta bulunan ve Lakabı "Babalık" olan Mehmet'e bir şey olmaz; ama annesi Nesibe göçük altında kalarak ölür. Baba Hüseyin, gelini Ayşe ile kızları Ümüþ ve Meral'i Dalakçı köyüne haberci salar. Yolda tipiye tutulan gelin ve kızlar donarak ölürler. Bu arada hayvanların hepsi telef olmuş-tur. Yapık Hüseyin, oğlu Cinder Ali'yi,

torunu Babalık'ı alarak Kırşehir merkeze bağlı Karıncalı köyüne sığınır. Babalık Mehmet (Mehmet Yılmaz) 1977'de vefat eder. Yaşanan bu acı olaya istinaden o günden beri Dalakçı köyü ve çevresinde 11 Mart soğuklarına "Kocakarıyı kaza-na/tandıra tepen soğukları" denmekte-dir. O günlerde yakını belli olmayan bir ağıt dillerde dolaşır: Tipi geldi uzun yolu tuttular

Çok soğukta kendini unuttular

Cesedimi at üstüne attılar

Gelin Ayşe'm, kız Ümüþ'üm ağlarım

Yaylamız da köyümüze biraz aralı

Sorun Babalık'a acep nereli

Ebesi göndermiş de köye Meral'i

Gelin Ayşe'm, kız Ümüþ'üm ağlarım

Acı poyraz da esim esim esiyor

Ağ bürgümü de kesim kesim kesiyor

Anamı babamı da gaflet basıyor

Gelin Ayşe'm, kız Ümüþ'üm ağlarım Tandırkuyu Babalık'ın doğumu Geçen asırlar nice yüz yıl oldu mu? Gelirken tipi çevirdi yolumu

Gelin Ayşe'm, kız Ümüþ'üm ağlarım

Bir düş gördüm hayır ola hayıra

Kar erimiş gelin yatmış çayıra

Gelinlik tül bendimi verin hayırma

Gelin Ayşe'm, kız Ümüþ'üm ağlarım

Uğursuz geldi bu yıl yaylamız

Acı geliyor Dalakçı'da kalmamız

Karıncalı olsun bizim obamız

Gelin Ayşe'm, kız Ümü'süm ağlarım”

Sözel Tarih Metninin Değerlen-dirilmesi:

Bilindiği üzere Türk kültüründe önemli bir yeri ve anlamı bulunan hay-vancılıkla, hayvan sürülerinin beslen-mesine, üremesine paralel olarak Türk insanının hayatını sürdürmesini sağ-layan etkin bir kültürel yapı meydana getirilmiştir. Hayvancılığa dayalı üretim ve tüketim alışkanlıkları, düşünme, al-gılama ve değerlendirme özelliklerini de belirlemiştir. Türk insanı hayvanlarını

Milli Folklor, 2008, Y>1 20, Say> 77

<http://www.millifolklor.com> 65

beslemek, üretmek, hastalıklardan ya da yabancı hayvanlardan korumak üzere ne zaman, nerede bulunması gerektiği-ni, beslenme kaynaklarının ve suyun ne-relerde olduğunu, mevsimlere göre nasıl hareket etmesi gerektiğini, nelerden ka-çınmasının ya da neleri yapmasının bil-gisini, bu kültürel yapıda bulmuştur. Sa-hip olduğu hayvanların özelliklerini bil-mek yanında yabancı hayvanların ve bu arada hayvanlarının beslenmesini sağ-layan bitkilerin özelliklerini de bilmek gerekliliği, bu hususlarda bilgi üretmeyi ve bu bilgiyi kuşaklararası aktarmayı zorunlu kılmıştır. Geçimini hayvancılıkla sağ-layan toplumlar, geçimini tarımla sağ-layan toplumlara göre doğa olayla-rını, mevsimlerin dönüşümünü daha dikkatli gözlemler; çünkü yaşamlarını sürdürmeleri ile doğa olayları arasında daha sıkı bağlar mevcuttur. Hayvanla-rın beslenmesi, üremesi, hayvanlardan üretilecek ürünlerin elde edilmesi, ko-runması, saklanması, vb. mevsimlere, hava şartlarına, ulaşım imkanlarına göre tasarlanıp biçimlendirilir. Bu in-sanları her yönden kısıtlayan karakı-sın bu insanlar üzerindeki etkisi diğer mevsimlere göre daha ağırdır. Kışın bir an önce bitmesini sabırsızlıkla bekleyen insanlar için bahar, bolluğun, bereke-tin, üremenin, çoğalmanın mevsimidir. Bilindiği üzere, halk takvimine göre kış mevsimi “Erbain” ve “Hamsin” olarak iki dönemdir. Erbain, kırk demektir ve kırk günlük (21/22 Aralık- 31 Ocak) ka-rakışın adıdır; zemheri olarak da bilinir. Hamsin ise, elli anlamındadır ve bu kırk günlük süreden sonra gelen elli günlük (1 Şubat- 21 Mart) devredir. 19 Şubat -7 Mart arası 17-18 günlük sürede birer hafta arayla cemreler düşer. İlk cemre 20/21 Şubat'ta havaya düşer ve havalar ısınır. İkinci cemre 27/28 Şubat'ta suya düşer, sular ısınır. Üçüncü ve son cemre

6/7 Mart'ta toprağa düşer ve toprak ısı-nır. Cemrelerin düşme sürecinde hava-nın, suyun ısındığına, toprağın canlandı-ğına tanık olunursa da henüz kış bitme-miştir. Çünkü 10-17 Mart arası günlerde Kocakarı soğukları, Berd-el acüz soğuk-ları olarak adlandırılan soğuk ve yağışlı havalar hüküm sürer.

1 Şubat -21 Mart arası elli günlük sürenin bitiminde kış da bitmiştir ve ba-har gelmiştir. 21/22 Mart, Türk kültürün-de “Yeni Gün”, yani yılbaşısıdır. Bununla birlikte soğuklar sona ermemiştir. Hay-vancılık ve çiftçilikle uğraşan toplumlar takvimlerini, mevsimlerin değişimini ve mevsim süresince görüle gelen hava şartlarını gözlemleyerek düzenlemişler-dir. Mart ayının sonlarına doğru doğada-ki değişimleri gözlemek ve yaşamlarını doğaya göre düzenlemek, bu toplumlar için oldukça önemlidir. Toplumun ortak akılı veya geleneksel bilgi diyebileceği-miz bir anlaşma zemininde, herkes mev-simin özelliklerine göre eylemlerine “ne-rede, niçin, nasıl, ne zaman, vb.” soruları cevaplayarak başlar. Yaylaya çıkılacak zamanı, toprağın sürüleceği, ekileceği zamanı, hasat zamanını, yayladan dö-nüş zamanını bu toplumsal akıl belirler. İşte bu bağlamda yazımıza konu ettiği-miz olay, toplumsal akla danışılmadığı, geleneksel bilgiye önem verilmediği bir zamanda gerçekleşmiştir. Weber, top-lumsal eylemlerin/davranışların dört türde gerçekleştiğini belirtir:

1. Yarar amaçlı akılcı davranış/eylem

lem

2. Değersel akılcı davranış/eylem

3. Duygusal davranış/eylem

4. Geleneksel davranış/eylem (We-ber 1978: 24-25)

Burada konumuzla ilgili olan, ge-leneksel eylemdir ve kişi, içine doğduğu çevrede bu eylem türünü, toplum üye-lerinden görerek, taklit ederek, deneye-

Milli Folklor, 2008, Y>1 20, Say> 77

66 <http://www.millifolklor.com>

rek, alışarak öğrenir. “Geleneksel dav-ranış, alışkanlıklar, âdetler, ikinci bir doğa haline gelmiş inançlar tarafından belirlenmiş davranıştır. Geleneğe göre davranmak için [kişinin] ne bir amaç tasarlaması ne de bir değer göz önüne alması ne de heyecanla harekete geçiril-mesi gerekir. [Kişi]sadece uzun bir uy-gulamayla yerleşmiş bir tepkiye uyar.” (Aron 2000:396) Dedelerden torunlara aktarılan hazır eylem kalıpları, torunlar tarafından

kullanıldıkça toplumsal ve geleneksel bilgi hem gelişir hem de işlev-selliğini korur. Kişiler aynı coğrafyada, aynı zamanda, aynı olayı yaşayabilir, ancak olayın anlamı her kişi için aynı önemde olmayabilir. Dahası ortak bir anı olarak bireyler tarafından hatırlanan bir olay, zaman ve mekan değişimi, yaşanan ekonomik ve çevresel ve siyasî olayların etkisi dolayısıyla aynı ölçüde dikkate alınmayabilir. Kuşaklar arası anlayış, inanç ve değerlerdeki farklılıklar, toplumsal belleğin önemini de azaltıp faz-lalaştırabilir. “Farklı kuşaklar, zihinsel ve duygusal bakımdan birbirlerinden tamamen kopuk olabilirler; bir kuşağın anıları, o kuşağın üyelerinin beyinleri ve bedenleri içinde bir daha geri alınma-yacak biçimde kilitlenmiş olabilir.” (Con-nerton 1999:11)

M. Eliade, (2006: 70) tarihî bir olayın halk belleğinde en fazla iki-üç yüzyıl saklanabileceğini söylerken Lord Raglan, (2005: 314) bu süreyi yüz elli yıl olarak belirler. Bu sürenin azalıp çoğalması bir takım etkenlere bağlıdır. Ortak bellekte bir olayın, durumun korunabilmesi, olayın toplumdaki etkisine bağlı olduğu ka-dar olayın anlatımının toplum bireyleri arasında ne ölçüde tekrar tekrar anlatılır olduğudur. Zira, [Tekrarlamalar ile] “olaylar dizisinin sonsuzda kaybolması önlenir ve bir ortak kültürün unsurları olarak tanımlanabilir ve hatırlanabilir ör-

neklere dönüşmesi sağlanır.” (Assmann 2001:21) Dolayısıyla yukarıda belirtilen halk belleğinde bir olayın korunabilme süresi toplum beyninde olayın şiddeti ve tekrarlanma ölçüsüne göre uzayıp kısalabilir. Elimizdeki ağıt metni, olayın meydana gelişinden yüz yılı aşkın bir süre sonra yazıya geçirilmiştir. Ağıdı söyleyen Hatice Şahinoğlu 1930 doğum-ludur; yani olayın meydana gelişinden 32 yıl sonra dünyaya gelmiştir. Belli ki olay hakkında anlatılanları ve türlü ve-silelerle dile getirilen (tekrarlanan) ağıdı birçok kere dinlemiş ve hafızasına almış-tır. Yaşanılan, aynı zamanda ve ortakla-şa paylaşılan bir mekanda meydana ge-len olay, ortak bellekte bir hatıra olarak saklanmıştır. Bu olayın hatırlanmasını sağlayan, “aile için ev, kırsal kesimde yaşayanlar için köy ve vadi, kentsoylular için kentler ve bir coğrafyada yaşayanlar için o coğrafi bölge mekansal hatırlama çerçevesini” (Assmann 2001: 42) oluştur-muştur. Hatice Şahinoğlu’ndan yetmişli yaşlarında alınıp yazıya geçirilen ağıt metni, meydana gelen olayın tarihi bel-gesidir ve geleneksel bilginin olduğu ka-dar toplumsal yaşamda geleneksel bilgi-ye itibar etmemenin de ne gibi sonuçlar doğuracağını göstergesidir. Zira, gele-neksel bilgiye sahip ve geleneksel bilgiyi değerli bularak ona uyan ve bu bilgiden hareketle henüz kışın bitmediğini, yay-laya göçme vaktinin gelmediğini, iyi gi-den havalara adlanılmaması gerektiğini telkin eden komşuların sözüne kulak asmayan bir aile felakete uğramıştır. Uzun gözlem ve denemelerden sonra doğa olayları hakkında biriktirilen bil-gi, kuşaktan kuşağa aktarılarak yaşa-nan zamana getirilmiştir. Mevsimlerin yinelenebilir özelliklerine denk gelen olaylar, halk belleğinde zamansallık ka-zandığında her yıl aynı zaman/mevsim

Millî Folklor, 2008, Y›l 20, Say› 77

<http://www.millifolklor.com> 67

geldiğinde olayın yeniden hatırlanması-nı da sağlayıcı bir etkide bulunmaktadır. Bu açıdan yaşanılan olay, kışın bitmesi, baharın gelişi gibi döngüsel bir zaman-da gerçekleşmiş olduğundan her bahar gelişinde yeniden hatırlanmaktadır. Ağıdın seslendirilmesiyle olay tekrar yaşanırken geleneksel bilginin, toplum-sal yaşamda ne denli önemli olduğunun altı bir kez daha çizilmektedir. Çünkü, doğayla iç içe yaşayan hayvancı, tarımcı topluluklar bu bilgiler sayesinde devam-lılıklarını sağlamaktadırlar. Teknolojik bilgi ve araçlardan yoksun bu insanla-rın yüzyıllar ötesinden gelen görgü, bilgi ve deneyimlerle doğa olaylarını tahmin etme ve ona göre davranma becerileri şaşılacak derecede doğru ve işlevseldir. Bu bilgi ve deneyimler, yaşayan insan-lar için adeta bir rehberdir. Bu rehberine inanç, toplumdaki birlik ve devamlılığı da sağlayacaktır. Çünkü, doğa karşısın-daki zayıflığın, güçsüzlüğün üstesinden gelebilme, doğanın her canlı için, bu ara-da da insan için, hazırladığı tuzakların, felaketlerin önceden tahmin edilebilme-siyle sağlanabilmektedir.

Hayvancı, tarımcı kırsal toplumlar, yaşamlarında etkisinde kaldıkları olay-ları, etkinin türüne göre adlandırmış-lardır. Sözelimi yılın soğuk veya sıcak günleri, rüzgarlar adlandırılırken halk, bu günlerin veya rüzgarların etkisini ne yönde ve nasıl gördüyse o şekilde ad-landırmıştır: Karakış, koç ayı, kiraz ayı, orak ayı; filizkırın fırtınası, koz kavuran yeli, çanak kurutan yeli, eyyâm-ı buhur günleri, vb. Yayladaki kömün (barın-ağın) karın etkisiyle çökmesi, bu sırada tandırdan ateş çıkarmakta olan (başka bir anlatımda da tandır üzerindeki ka-zanda yemek karıştırırken) ailenin en yaşlısının tandıra (ya da kazan içine) kapaklanıp ölmesine neden olan soğuk-

lar (kar, tipi, vb.) yöre insanı tarafından “Kocakarıyı tandıra/kazana tepen soğuk-ları” olarak adlandırılmıştır.

Felakete neden olan etken, koca-karıyı tandıra/kazana tepen soğukları olduğu kadar, baharın geldiğini sanıp yaylaya çıktıktan sonra rahata eren insan-ların (özellikle de Yapık Hüseyin’in karısının) Tanrı’ya olan saygısızlığıdır. Gerek İslâmiyet öncesi, gerekse sonra-sında Türk insanının kutsalları arasın-da ilk sırayı alan Tanrı/Tengri inancına göre her şeyin yaratıcısı, sahibi O’dur. Tanrı/Tengri, tektir, eşi benzeri yoktur; her şeyi bilicidir. Zafer de hüsrana O’nun takdiriyle olur. Tanrı, bu takdire karşı gelenleri cezalandırır. Bu bilgiler toplumun ortak hafızasında saklanan, korunan ve geleneksel bilgi olarak pay-laşılan bilgilerdir. Bu bilgilere sahip olup da unutanlar ya da aldırmanınlar yaşadıkları olay ve durumları değerlen-diremedikleri gibi ileride yaşayacakları olay ve durumlara karşı da tavır geliştiremezler. Yapık Hüseyin ve ailesinin ya-şadığı olayda da bu durum söz konusu-dur.

Koyunların, keçilerin yavrulaması, sütün dolayısıyla da süttten elde edilen yoğurdun, yağın, peynirin bollaşması, gelecek günlerin de bolluk içerisinde geçeceğine olan inanç ve güven, Yapık Hüseyin ailesinin mutlu olmasına yet-miştir, ancak evin hanımının bu bolluk ve mutlulukla adeta sarhoş olması, her şeyin sahibi, vereni olarak Tanrı’ya min-net etmemesi, halk beyninde, ailenin fe-laketine neden olan ana etkendir.

Sonuç

Toplum, bir topluluk olarak yaşama-sının, geleceğe ulaşmasının garantisi olarak tarihî süreçte ortak deneyimleri sonucu ortak belleğinde oluşturduğu, biriktirdiği geleneksel bilgiyi görür. Bu bilgiyi bilmeyen ya da bu bilgiye sırt çevirenler, olası geleceklerinde karşılaşacak-

Millî Folklor, 2008, Yıl 20, Sayı 77

68 <http://www.millifolklor.com>

ları sorunları çözmede çaresiz kalacaklardır. Çünkü her nesil, karşılaştığı her olayın, her sorunun çözümünde yaşadığı çağın kendisine sunduğu bilgi yanında kendisinden öncekiler tarafından miras bırakılan bilgiyi de kullanır. Her toplum, tarihi süreç içinde yaşadığı deneyimleri birbirine eklemekle, deneyimlerini kalıp düşünceler şekline getirmekle geleneksel bilgiyi, kısacası geleneği oluşturmak-tadır. Bu bilgi ya da gelenek, toplumsal yaşayışın sürekliliği için yerine getirilmesi gereken neslin sürdürülmesi, yeni neslin topluma uyumlu hâle getirilmesi (toplumsallaştırılması), toplumsal işbölümü ve toplumsal işlerliğin sağlanması gibi temel toplumsal işlevlerin altyapısını oluşturur. Geçmişten süzülerek (yaşayan ve yaşanabilir özelliklerinin korunarak ve geliştirilerek) geliyor olması, toplum bireylerince mantıklı, işe yarar, genel geçer, değerli kabul edilmesi sonucu toplumsal bir yasa haline gelen geleneksel bilgi, yaşanan bölgenin coğrafyası, iklimi, ekonomik ve siyasî yapısı, dinî inançları, vb. tarafından biçimlendirilir. Birey, bu bilginin/geleneğin içine doğar ve yaşamı boyunca da geleneksel bilgiyle sürekli bir alış-veriş içinde olur; ki geleneksel bilgi yoluyla da toplumsal bilinç elde eder. Bu bilgi, toplum bireylerinin “karşılıklı olarak tanı[dığı]kodlarla ak-tarılır” (Oğuz 2007: 6) İnsanlar ortak belleğin içeriğinde yer alan kutsal olan-ın olmayamı, ödev ve sorumluluklarını, birbirleriyle ilişkilerindeki yasaları, bu bilinç sayesinde öğrenirler. Geleneksel bilgi yararlı ve işe yarar olduğuna güvenirildiği oranda güncelliğini korur ve kullanılır. “Ortak belleğin ve paylaşılan deneyimin bütün ürün ve imgeleri” (Oğuz 2007:8) toplum bireylerince birlik-teliklerini, barış ve huzur içinde devamlıklarını sağlayıcı araçlar olarak kullanılacaktır.

Yapık Hüseyin ailesinin yaşadığı bu felaket, özelinde küçük bir aileyi etkilemiş gibi gözükse de genel olarak olayın meydana geldiği bir toplumsal çevreyi etkilemiştir. Halk takviminin/halk meteorolojisinin toplumsal yaşamdaki önemi gösterdiği gibi geleneksel bilginin sağlığını ve toplumun ortak belleğinin toplumun süreğenliğini sağlamadaki rolünü de göstermektedir.

KAYNAKÇA

ARON, Raymond 2000, Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, (Çev. Korkmaz Alemdar) Bilgi Yay., Ank.

ASSMANN, Jan 2001, Kültürel Bellek, (Çev. Ayşe Tekin) Ayrıntı Yay., İst.

BAŞER, Sait 2006, Toplumsal Akıl Anlamak, Ataç Yay., İst.

BAŞGÖZ, İlhan 2004, “Ağıt, Sosyal Tarih ve Etnografya”, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi Sempozyumu Bildirileri, (Yay. Haz. M. Öcal Oğuz, Tuba Saltık Özkan) Gazi Ün. THBMER Yay., Ank.

CONNERTON, Paul 1999, Toplumlar Nasıl Anımsar, (Çev. Alâeddin Şenel) Ayrıntı Yay., İst.

ELİADE, Mircea 2006, “Sözlü Edebiyat”, Varlık Dergisi, Mart 1182, 68-73.

OĞUZ, M. Öcal 2007, “Folklor: Ortak Bellek veya Paylaşılan Deneyim”, Milli Folklor, Yaz sayı 74, s.5-8.

RAGLAN, Lord 2005, “Tarih ve Mit” (Çev. Levent Soysal), Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2 (Haz. M. Öcal Oğuz-Selcan Gürçayır), Geleneksel Yay., Ank.305-317.

THOMPSON; Paul 1999, Geçmişin Sesi (Çev. Ş. Laykel), Tarih Vakfı Yurt Yay., İst.

WEBER, Max 1978, Economy and Society, Vol I, University of California Pres, Berkeley, Los Angeles, London

YILDIRIM, Dursun 1998, Türk Bitiği, Akçağ